

L'IEC, TRAJECTÒRIA I PERSPECTIVES DE FUTUR

MANUEL CASTELLET

President de l'Institut d'Estudis Catalans

Avui fa exactament noranta anys, el dimarts 18 de juny de 1907, l'endemà d'una lluna nova, Enric Prat de la Riba, aleshores president de la Diputació de Barcelona, mitjançant un dictamen acord, creava l'Institut d'Estudis Catalans amb uns objectius tan clars com «el restabliment i organització de tot el que es refereix a la cultura genuïnament catalana», basats en l'exigència científica, la catalanitat i l'obertura exterior.

Si ara recordem aquell acte fundacional no és per recrear-nos en el passat, sinó perquè, com diu Michel de Foucault a *Les mots et les choses*, «és sempre sobre un fons de coses ja encetades que l'home pot pensar allò que per a ell vol com a punt de partida». Sobre la tasca encetada per l'Institut d'Estudis Catalans ara fa noranta anys, sobre les seves importants aportacions científiques i culturals dels primers trenta anys, sobre la força moral i la tenacitat dels seus membres en tants moments difícils, sobre la dificultat d'adaptació a les estructures actuals de recerca, però també sobre el decidit procés de reestructuració, de redefinició i d'actuació dels darrers anys, sobre tot això estem bastint l'Institut d'avui amb la mirada posada cap al futur. El 90è aniversari és una bona excusa per acabar d'establir les bases de l'Institut del centenari, de l'Institut d'aquest nou mil·lenni que tenim tan a prop.

Una última referència al passat. L'exposició que inaugurarem en acabar aquest acte és eminentment, encara que no únicament, retrospectiva, perquè, en un país en el qual, com deia Josep Pla, tot tendeix a l'oblit, cal conèixer el treball d'aquells que han deixat la seva petja en la nostra història per poder encarar un demà prometedor. Un demà que queda plenament reflectit en la part final de l'exposició i al qual em vull referir en la resta d'aquest parlament. Un demà que volem esplendorós per a la nostra cultura i per a la nostra recerca, perquè tan sols així podrà ésser esplendorós per al nostre país, per a la societat del domini lingüístic català.

Tres són els pilars bastits recentment sobre els quals se sustenta l'activitat present i la del futur més immediat de l'Institut d'Estudis Catalans: la reforma estatutària de l'any 1988, la redefinició d'objectius del 1993 i la forta intercomunicació d'idees amb la societat de llengua i cultura catalanes, intensificada a partir del darrer any.

L'Institut acull avui una bona representació de l'elit científica de l'àmbit lingüístic català, la qual cosa genera confiança en els poders públics i configura el paper d'una institució amb un fort nivell d'influència en la societat. Cent trenta membres numeraris i emèrits, cinquanta-nou membres corresponents d'arreu i més de vuit mil estudiosos i investigadors agrupats en vint-i-cinc societats científiques configuren actualment una institució acadèmica amb una estructura moderna que li permet albirar amb optimisme el seu futur i, tal com assenyalen els seus Estatuts, tenir cura de la llengua, fixar-ne la normativa i vetllar perquè el seu procés de normalització sigui coherent arreu del seu àmbit lingüístic; que li permet contribuir a la planificació, la coordinació i la realització de la recerca en les diferents àrees de la ciència, la tecnologia i les humanitats i, principalment, la de tots els elements de la cultura catalana; i que li permet impulsar el progrés i el desenvolupament generals de la societat i realitzar, quan s'escau, tasques d'assessorament dels poders públics i de les institucions.

L'Institut d'Estudis Catalans no ha volgut refugiar-se en el concepte d'una corporació més aviat honorífica de consagració del prestigi dels seus membres. No era aquest l'esperit del 1907; ni ho era el 1931, quan el president Josep Puig i Cadafalch, en l'acte de recepció, com a seu de l'Institut, d'aquest edifici on avui som, «amb els seus pòrtics coberts de volta, amb les seves claus altes sostingudes pels braços dels arcs», afirmava amb profund simbolisme el naixement d'«un hort ple de flors com els que es representen en els Llibres d'Hores»; ni era l'esperit del 1976, quan, mitjançant un reial decret s'atorgava «reconeixement oficial a l'Institut d'Estudis Catalans, corporació acadèmica, científica i cultural [...] l'àmbit d'actuació de la qual s'estendrà a les terres de llengua i cultura catalanes»; ni és l'esperit de l'Institut avui. L'Institut, per contra, s'ha obert a la realitat científica i cultural del nostre país i compagina la idea d'acadèmia de Friedrich Schleiermacher com a «unió dels professors entre ells», amb la més moderna de Wilhelm von Humboldt com a «impulsors del coneixement i servidors del país», creant en el seu si societats científiques especialitzades que estimulen la comunicació entre llurs membres i participen en la vertebració de la comunitat científica.

L'àmbit territorial de competència de l'Institut ha estat sempre una unitat basada en la diversitat i, en contrast amb altres cultures, és una cultura dinàmi-

ca. Una unitat establerta a partir d'una llengua comuna, amb les seves diverses modalitats, que configura un àmbit lingüísticament, culturalment i històricament ben definit, però al mateix temps amb una diversitat cultural que ha propiciat sempre una rica intercomunicació; una unitat i una diversitat, per la conservació i l'ús sostenible de les quals cal vetllar.

La humanitat està experimentant un nou canvi profund que afecta tots els sectors de la vida i, per tant, també, la cultura i la recerca. El pensament i el coneixement arrelats en realitats nacionals han d'integrar-se al corrent d'idees de la nova societat universal. L'Institut, en tots els seus àmbits, ha d'actuar de tal manera que les ciències, les humanitats, la tecnologia, no s'entenguin com un objectiu en elles mateixes, sinó que serveixin l'individu i la col·lectivitat. Amb aquesta finalitat, cal que sapiguem dissenyar l'escenari de les futures evolucions i assumir la tasca de saber prefigurar els problemes i llurs solucions.

L'Institut d'Estudis Catalans ha estat concebut com una institució unitària estructurada en seccions segons les grans àrees del coneixement, que treballen de manera autònoma, i, en conseqüència, ha d'ésser un fòrum d'estudis interdisciplinaris dels temes culturals i de recerca plantejats en la nostra societat, que estableixi un diàleg entre els diferents coneixements i experiències que provenen de les disciplines científiques i humanístiques; un fòrum que aporti solucions a curt, a mitjà i a llarg termini, però, també, que sigui capaç d'anticipar el futur. Ha de contribuir, tal com li manen els Estatuts, al progrés científic de la societat, un progrés que ha de tenir en consideració per damunt de tot l'*humanum*, i per això cal que revisi periòdicament la rellevància d'aquesta investigació i les repercussions que tindrà a mitjà i a llarg termini. Dit d'una altra manera, ha d'ésser una institució d'investigadors que sàpiguen actuar al mateix temps com a prepensadors i com a veu de la consciència, a fi de poder intervenir en el diagnòstic, la teràpia i el pronòstic dels temes que són importants per al futur de la nostra societat.

És amb aquesta mentalitat, més propera a la de les acadèmies en llur origen que a les del segle passat, que l'Institut, seguint les conclusions del document *El paper de l'Institut d'Estudis Catalans en la recerca científica*, centra la seva activitat en tres línies d'actuació: com a acadèmia de la llengua catalana, com a institut de catalanística i com a assessor dels poders públics i promotor i coordinador d'estudis i investigacions.

La funció d'acadèmia de la llengua li és reconeguda a l'Institut tradicionalment per la comunitat lingüística, científicament per la comunitat acadèmica internacional, i jurídicament per les atribucions que li confereixen el Reial decret 3118/1976, del 26 de novembre, de reconeixement oficial de l'Institut, i la Llei 8/1991, del 3 de maig, del Parlament de Catalunya, sobre l'autoritat lingüística

de l'Institut d'Estudis Catalans. Com a acadèmia de la llengua, l'Institut té la comesa, com ja he dit, d'estudiar la llengua, fixar-ne la normativa i vetllar perquè els processos de normalització siguin coherents arreu del domini lingüístic. Des dels primers anys, l'Institut acollí l'obra de codificació lingüística «ortogràfica, gramatical i lexicogràfica» duta a terme per Pompeu Fabra i els seus col·laboradors. Recentment, la publicació del *Diccionari de la llengua catalana* i de la *Proposta per a un estàndard oral*, i també l'actual preparació d'una nova gramàtica donen fe de la continuïtat de l'activitat normativitzadora. També en dóna fe l'obra de normativització toponímica actualment en curs, en col·laboració amb els departaments governamentals implicats. La intervenció de l'Institut en els treballs del TERMCAT a través del seu Consell Supervisor és una altra forma de participació en el disseny de la planificació lingüística en el món actual, en el qual l'adopció, l'adaptació, la creació i la generalització de terminologia i dels subllenguatges d'especialitat ha esdevingut una necessitat quotidiana en sectors tan diferents com el de la recerca i l'ensenyament, el de l'activitat socioeconòmica i el del lleure.

Hom podria, tal vegada, preguntar-se pel sentit d'aquestes activitats normativitzadores en els inicis del segle XXI, que tot just ja és a la cantonada, en un context caracteritzat per una distribució social de les formes legitimades del poder, incloent-hi el poder lingüístic. En efecte, avui ja no és solament l'escola la institució encarregada de transmetre el model normatiu unitari elaborat per l'Acadèmia, sinó que també els mitjans de comunicació i altres institucions elaboren i transmeten models de llengua, més o menys adreçats a l'àmbit d'actuació que els és propi. Vivim en un context sociolingüístic caracteritzat no solament per la coexistència de dues llengües distintes sinó també per una diversitat estructurada de maneres de parlar que aspiren a la legitimitat del seu ús en contextos comunicatius determinats, i en una situació caracteritzada també per una multiplicitat de discursos que hom construeix amb recursos lingüístics de tota mena (sense oblidar, ultra les llengües oficials, la presència d'altres llengües per raons diverses, des de la immigració procedent de països tercers fins als efectes lingüístics de l'anomenada «globalització» del sistema econòmic i la construcció d'entitats polítiques supraestats). Enmig d'aquesta polifonia de veus, té sentit encara una institució dedicada a la codificació i, doncs, a la fixació d'una realitat tan dinàmica com ho és aquest mitjà de comunicació que anomenem «llengua»?

Entenem que en té, i per raons diverses. Em limitaré a exposar-ne dues, d'ordre ben diferent. Els qui tenen una concepció més o menys tradicional del problema saben que l'objectiu de l'Acadèmia era fixar una forma unitària d'expressió lingüística, sovint pròpia d'una determinada classe social, i que definia allò

que hom anomenava «el bell parlar» i el «bell escriure». Això era el que aprenia i usava la societat lletrada, originàriament d'un gruix social ben reduït.

Però ben aviat aquest model lingüístic derivà cap a un altre objectiu, i ben cert que l'acomplí en l'inconscient col·lectiu: oferir una forma d'expressió lingüística, més o menys supradialectal i en part artificial, en la qual pogués sentir-se identificat el col·lectiu nacional, amb independència que hom l'empres efectivament o no. Era la llengua de referència o, simplement, la llengua. Aquesta funció cohesionadora de la comunitat nacional, que l'Institut ja va iniciar durant els seus primers anys de la mà de Pompeu Fabra, és avui del tot vigent encara en una comunitat lingüística tan fragmentada —per raons històriques, polítiques i administratives— com ho és la nostra.

La segona raó és aparentment menys social —si es pot dir així: res no hi ha en la llengua que no ho sigui—, més tecnològica i més abocada cap a un futur que es promet immediat. I és la necessitat d'estandardització que imposaran o estan imposant ja els usos lingüístics dependents de les noves tecnologies de la informació. Tot fa pensar que la comunicació entre l'home i la màquina demanarà, si més no de moment, uns usos lingüístics estandarditzats i, doncs, relativament convencionals. Els nostres gramàtics i lexicògrafs tenen, doncs, la feina garantida.

Però és més, la presència del català en els mitjans desenvolupats per les noves tecnologies és una condició *sine qua non* perquè la nostra llengua entri amb bon peu al segle XXI. El desenvolupament dels recursos lingüístics necessaris per a fer realitat aquest objectiu és una de les noves dimensions de què es pot fer càrrec l'Institut d'Estudis Catalans, entès com a centre de recerca lingüística, i així ho va entendre ja fa temps. El programa del Diccionari del Català Contemporani, amb els diversos productes que se'n deriven, i la participació de l'Institut en projectes de recerca d'àmbit europeu en aquest camp en són una bona prova. La participació de l'Institut en el Centre de Referència en Enginyeria Lingüística, recentment creat per la Generalitat de Catalunya, n'és una altra.

Però l'Institut d'Estudis Catalans és, abans que res, un centre de catalanística tal com especifiquen els seus Estatuts en establir que «és una corporació acadèmica que té per objecte l'alta investigació científica i, principalment, la de tots els elements de la cultura catalana». En efecte, el *Diccionari de la llengua catalana* dóna, com a primera accepció de *catalanística*, «l'estudi de la llengua i la cultura catalanes»; s'entén, òbviament, de la cultura catalana en tots els seus aspectes, és a dir, la literatura, l'art, la música, les ciències (naturals i humanes), el pensament, el dret, els costums, etc., a més, naturalment, de la llengua.

A diferència del que passa si considerem la institució com un institut general 11

de recerca, àmbit en el qual pot fer un paper important d'assessorament, de coordinació, de promoció i de difusió, però s'ha d'accontentar amb un paper molt més modest pel que fa a la realització (obres bàsiques de referència, grans edicions crítiques, corpus documentals), si el considerem com un centre de catalanística —i com l'únic existent al país—, l'Institut ha d'abastar tot l'àmbit de la catalanística i, per tant, ha de fer la planificació i en una bona mesura la realització de la recerca. Qui ho farà, si no?

És obvi que les diverses seccions participen de manera diferent en l'estudi de la cultura catalana: la Secció Filològica ho fa plenament; la Secció Històrico-Arqueològica gairebé també. Però les altres, si ens atenim al concepte tradicional de catalanística abans esmentat, s'haurien de limitar a l'estudi del patrimoni —natural i cultural— i al de les aportacions catalanes en els àmbits coberts per cada secció (estudi de les aportacions catalanes en el camp de la filosofia i de les ciències socials i de les ciències naturals i biològiques). Perquè hi puguin participar més plenament cal ampliar el concepte de *catalanística* amb l'aplicació de les diverses ciències, naturals o socials, a l'àmbit geogràfic català (des de la demografia i l'economia fins a la geologia, la botànica i la zoologia, passant per l'antropologia i la sociologia). De fet, hi ha programes importants de recerca, sobretot en la Secció de Ciències Biològiques, que corresponen a aquest concepte ampliat, com pot ésser l'elaboració d'una *Estratègia per a la conservació i l'ús sostenible de la diversitat biològica*, per citar-ne només un.

Però, fins i tot atenint-nos al concepte tradicional, podem posar exemples de projectes d'envergadura, com el Corpus Vitrearum Medii Aevi, exemple de participació de l'Institut d'Estudis Catalans en els grans programes internacionals de recerca patrocinats per la Unió Acadèmica Internacional; l'Art Romànic Català, gran base de dades informatitzada dels edificis romànics de Catalunya; la Flora i Cartografia dels Països Catalans, o l'embrionari Corpus Scriptorum Cathalauniae, projecte que, a semblança d'empreses anàlogues d'altres institucions europees (per exemple, els Monumenta Germaniae Historica) es proposa d'anar editant sistemàticament els textos catalans antics (anterior al segle XIX) amb sentit de globalitat i amb capacitat d'integrar en les seves diverses seccions (Scriptores, Scripta i altres) totes les obres i documents d'autor català o relacionat per la raó que sigui amb qualsevol de les terres de parla catalana, tot respectant les altres iniciatives públiques o privades que editen també textos catalans antics, però sense voluntat de globalitat.

Finalment, l'Institut d'Estudis Catalans actua i ha d'actuar, també, com a promotor i realitzador de recerca, promovent infraestructures, com el Centre de Recerca Matemàtica, coordinadament amb els departaments de les universitats

catalanes, o com el Laboratori d'Estudis Geofísics Eduard Fontserè, que col·labora en l'estudi de l'activitat sísmica de Catalunya. Amb aquest esperit, les Jornades Científiques de l'IEC, iniciades aquest any passat, pretenen ésser un fòrum de debat científic al més alt nivell sobre temes d'interès científic o impacte social, amb la participació de prestigiosos científics d'arreu. El seguit de conferències, col·loquis i presentacions organitzats per les societats filials acaben configurant aquest paper imprescindible de l'Institut en la nostra societat com a punt de trobada i de debat dels nostres científics i intel·lectuals.

Però, l'Institut d'Estudis Catalans, col·legiadament com a institució i individualment a través dels seus membres —«són vostès, a fi de comptes, qui són l'Acadèmia», deia Bernard Hauck, president de l'Acadèmia Suïssa de Ciències Naturals, dirigint-se als seus membres—, ha d'actuar d'assessor dels poders públics, ha d'ésser creador d'opinió, ha de col·laborar en el disseny de la política científica del país i ha d'estimular la recerca en la llengua pròpia. L'elaboració dels *Reports de la recerca a Catalunya*, recentment iniciats, ha d'ésser un instrument molt valuós per als mateixos investigadors i per als responsables de la gestió de la recerca. Hi insisteixo: el disseny de la política científica d'un país, l'elaboració de documents objectius sobre l'estat de la recerca, l'organització de simposis d'opinió qualificada, etc., no pot ésser una tasca exclusiva de l'Administració, i això és especialment important en una comunitat científica reduïda com la nostra. L'Administració ha d'elaborar, posseir i subministrar les dades, i els governants han de prendre les decisions polítiques, però enmig queda un buit; omplir-lo ha d'ésser una de les competències dels senats científics, de les acadèmies qualificades, d'aquelles que, pel procés rigorós de selecció dels seus membres, han guanyat la confiança de la societat.

L'Institut d'Estudis Catalans, així ho creiem, està guanyant de nou la confiança de la comunitat de llengua catalana. Amb aquesta voluntat de treball rigorós i de servei que he esmentat, encarem el futur més immediat i ens felicitem de poder celebrar aquests apassionants noranta anys en vigílies d'una nova lluna plena.